

مقاله، نظامی عروضی

چهار مقاله نام کتابی است از نظامی عروضی نام اصلی کتاب *مجمع النوادر* است از آنجا که در این کتاب از چهار فن، دانش دبیری، شاعری، طب، و نجوم، در چهار گفتار جداگانه سخن رفته است، از قدیم به نام *چهار مقاله* معروف شده است. تقدیم شده است. مصنف کتاب ابوالحسن نظام الدین یا کتاب در بین سالهای ۵۵۱ و ۵۵۲ به یکی از شاهزادگان آل شنسب نجم الدین احمد بن عمر بن علی سمرقندی معروف به نظامی عروضی از شعرا و نویسندگان قرن ششم هجری بوده که از شعر وی جز چند قطعه هجا به جا نمانده است. لیکن چنانچه از محتوای کتاب بر می آید، این نویسنده نثر خوبی داشته و کتاب چهارمقاله او از نمونه های برجسته نثر و انشای فارسی است. وی گذشته از شاعری و دبیری در فنون طب و نجوم هم مهارت داشته و حکایت هایی که در چهار مقاله ذکر می کند گواه این نکته است. تاریخ تألیف کتاب، چنان که پیشتر اشاره شد، هر چند در ضمن کتاب مذکور نیست، ولی قطعاً پس از سال ۵۵۲ هـ. یا سال وفات سلطان سنجر سلجوقی، نبوده است. زیرا از متن کتاب مشخص می شود که سلطان سنجر در زمان تألیف کتاب زنده بوده، به گونه ای که نظامی عروضی در کتاب خود در حق وی دعا می کند.

لباب الالباب، محمد عوفی

لباب الالباب اولین تذکره الشعراء زبان فارسی است که توسط محمد عوفی، طی سده هفتم هجری قمری به نگارش درآمد. عوفی در این تذکره حدود 370 نفر از شاعران را، معرفی کرده است که احوال و نمونه اشعار بعضی از ایشان فقط در همین تذکره آمده و در آثار دیگر سراغی از آنان بدست نمی آید. لباب الالباب در واقع بیشتر از آنکه تذکره الشعرا باشد، مجموعه ای شعر شاعرانی است که در زمان و پیش از عوفی می زیستند؛ و البته اشاره های کوتاهی نگارنده در آغاز گزینه های خود از شاعران آورده که چندان دقیق نمی باشد. با این حال به عنوان مجموعه ای شعر شاعران از اعتبار و ارزش فوق العاده ای برخوردار است؛ چرا که مخاطبان خود را با نمونه های فراوان آثار بسیاری از شاعران قدیم آشنا می کند.

محمد عوفی اهل ماوراءالنهر بود، در بخارا تحصیل کرد، در اواخر سده ششم و اوایل سده هفتم مدتی در شهرهای خراسان و ماوراءالنهر به سیاحت پرداخت و سپس مدت زمان درازی را در هند گذراند. از زندگی نامه او، چون زندگی نامه برخی شاعرانی که شعرهای آنان را در کتاب لباب الالباب گردآورده است، اطلاعات چندانی در دست نیست.

تذکره الشعراء، دولت شاه سمرقندی

از کتب مرجع و تذکره های مهم به زبان پارسی تذکره ای است که دولت شاه سمرقندی تألیف کرده است. تذکره الشعراء دومین تذکره از نوع خود پس از لباب الالباب عوفی در تاریخ ادب فارسی است، که در خلال شرح احوال شاعران، پادشاهان و پیران، افسانه هایی دیده می شود که دولت شاه آنها را به تناسب در کتاب خود درج کرده است. از نمونه های بارز این افسانه ها می توان به حکایاتی درباره ی فردوسی، ناصر خسرو، نظامی، خیام، عطار، سعدی، عبیدزاکانی و حافظ اشاره کرد.

مجموع اظهار نظرهای دولت شاه درباره ی سروده های شاعران نشان می دهد که او به ظرائف و دقایق و صنایع شعری، و قوف کامل داشته است؛ چنان که اشاره به بسیاری از صنایع بدیعی و یا استفاده از اصطلاحاتی چون «متانت»، «نازک سخن»، «ملایم گوی و متین سخن»، «سخن صاف و روان» و «غزل مطبوع»، حاکی از داوری وی درباره ی سروده های شاعران است.

● مجالس النفايس، عيشير نوایی

کتاب مجالس النفايس را نوایی ده سال پیش از وفات خود تألیف کرده است. در آن، شرح حال مختصر و نمونه‌ی آثار بیش از 380 تن از شعرای عصر خود را آورده است. مرحوم علی اصغر حکمت در ارزیابی از این کتاب می‌نویسد:

« . . . از این تذکره‌ی کوچک به خوبی مستفاد می‌شود که در مدت پنجاه سال- یعنی از عصر امیر تیمور تا آخر سلطنت فرزندش شاهرخ- اهل زمان نسبت به شعر و ادب تا چه میزان توجه و دلبستگی داشته‌اند و نیز در نیمه‌ی دوم آن قرن، یعنی در زمان سلطنت بابر و ابوسعید و سلطان حسین بایقرا در مشرق ایران، و اوزون حسن و سلطان یعقوب ترکمان آق‌قویونلو در مغرب ایران، در اثر علاقه‌ی شدید آن سلاطین بزرگ و توجه امرا و صدور- که امیر عیشیر مؤلف کتاب خود یکی از آنان است- چه مقدار اهل فضل و ادب در این مرز و بوم بوجود آمده و چگونه عواطف و احساسات و افکار خود را به زبان شعر به روزگاران باقی گذاشته‌اند...»

مجالس النفايس یکی از نخستین تذکره‌های شعر است که به زبان ترکی نوشته شده است. به خلاف برخی تذکره نویسان فارسی زبان - که اغلب خودنگری پیشه داشتند و از شعرای عربی گوی و ترکی سرای ایرانی کمتر نام می‌بردند- عیشیر نوایی در کنار ترکی‌سرایان سترگی چون سکاکی، لطفی هروی، گدایی و جز آن از خیل عظیم شعرای فارسی‌سرا در عصر و زمان خود نیز نام می‌برد.

این اثر به لحاظ اهمیتی که در تاریخ ادبیات فارسی نیز داشته، چند بار به فارسی ترجمه شده است. از آن میان دو ترجمه‌ی آن از سلطان محمد فخری هراتی، حکیم شاه محمد قزوینی توسط علی اصغر حکمت در تهران چاپ شده است. برگردان دیگری از شاه علی بن عبدالعلی بر جای است که در اوایل قرن یازدهم هجری به فرجام رسیده است. تذکره‌ی مجالس النفايس دیباچه‌ی بلیغی دارد که با این رباعی آغاز می‌شود.

● تحفه سامی، سام میرزا صفوی

تحفه سامی، تذکره‌ی ای است که اسامی قریب 700 نفر از شعرای عصر اول و روزگار نخست سلطنت صفویه، را با نمودار آثار آنان ضبط داشته و کسانی که در قرون اخیر تذکره نوشته‌اند از این کتاب اقتباس و استفاده فراوان کرده‌اند. تحفه سامی بسیار کمیاب است! و در تهران جز دو یا سه نسخه بیشتر یافت نمی‌شود، و نفیس‌ترین و بهترین نسخه آن، نسخه‌ی ای است که در کتابخانه نجم آبادی، موجود و اینک دو سه ماهست که در دسترس ما بوده و شالوده طبع این کتاب (تحفه سامی) همان نسخه گرانیه است.

تذکره‌ی ای مشتمل بر احوال سرایندهگان فارسی زبان برخی مشاهیر نیمه اول سده دهم هجری، تألیف سام میرزا، دومین پسر شاه اسماعیل اول صفوی. این تذکره دارای یک دیباچه و تنبیه و هفت صحیفه و یک ذیل است. دیباچه کتاب با حمد خداوند و نعت رسول اکرم و خاندان آن حضرت آغاز شده، سپس تعریفی از شعر و شاعری آمده و مؤلف سبب تألیف کتاب را نبودن آثاری در باره شاعران در دوران خود ذکر کرده است